

1.01
Prejeto 27. 10. 2014

UDK: 314.15(497.1) "1850/1991"

Marina Lukšič Hacin*, Boštjan Udovič**

»Rajš' ko Talijana, sem zbrala Slovana«¹: analiza preseljevanj Slovencev na ozemlje držav nekdanje Jugoslavije in njegove posledice

IZVLEČEK

Prispevek analizira zgodovino izseljevanja s slovenskega etničnega prostora v države nekdanje Jugoslavije in njihove posledice za sodobni čas. Glavna teza, ki jo skušava preveriti, izhaja iz razumevanja, da je slovenska izseljenska skupnost v 'jugoslovanskem prostoru' bila v veliki meri zapostavljena tako z vidika operativne politike kot tudi z vidika znanstvenega preučevanja. Analiza je razdeljena v štiri zgodovinska obdobja, ki so se z vidika migracijske dinamike pomembno razlikovala: prva faza preseljevanja (1850–1914), kjer so prevladovali ekonomski razlogi; druga faza preseljevanja (1919–1941), ko so postali pomembni tudi politični in kulturni razlogi; tretja faza preseljevanja (1945–1991), ko so bili glavni razlogi za preseljevanje ekonomski in ideološki. Članek zaključimo z analizo vodenja politike do izseljencev s tega področja v času samostojne Slovenije ter z njenimi prednostmi in slabostmi.

Ključne besede: Slovenija, jugoslovansko območje, slovensko izseljenstvo, ekonomska migracija, politična migracija

ABSTRACT

»I CHOSE A SLAV OVER AN ITALIAN«: AN ANALYSIS OF THE SLOVENIAN MIGRATION TO THE TERRITORIES OF THE FORMER YUGOSLAV STATE AND ITS CONSEQUENCES

The following contribution analyses the history of emigration from the Slovenian ethnic space to the countries of the former Yugoslavia and its contemporary consequences. The main thesis builds on the understanding that the Slovenian emigrant community in the "Yugoslav state" was largely neglected from the viewpoint of operative politics as well as from the scientific study perspective. The

* Dr., izr. prof., Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI - 1000 Ljubljana; luksic@zrc-sazu.si

** Dr., doc., Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Center za mednarodne odnose, Kardeljeva pl. 5, SI -1000 Ljubljana; bostjan.udovic@fdv.uni-lj.si

¹ Iz ljudske pesmi iz okolice Pirana.

analysis is divided into four historical periods, which differed significantly as far as the migration dynamics is concerned: the first migration stage (1850–1914), dominated by economic reasons; the second migration stage (1919–1941), when the political and cultural reasons also became important; the third migration stage (1945–1991), when the main reasons for migration were economic and ideological; and, finally, the article is concluded with the analysis of policy towards the Slovenian immigrants to the Yugoslav territory in the time of the independent Slovenia, together with all of its advantages and shortcomings.

Keywords: Slovenian emigration, Yugoslav space, Slovenia, economic migration, political migration

Uvod

Slovenski etnični prostor, kot najpogosteje pogojno označujemo prostor, ki ga poseljujemo Slovenci oziroma naši predniki, da se lahko izognemo podrobnostim viharjenja političnih sprememb skozi zgodovino, je vseskozi vpet v različne selitvene dinamike izseljevanja, priseljevanja, preseljevanja, prehode in vračanja. Problematika je kompleksna, ker se niso selili le ljudje, ampak tudi politične meje, oboje pa je ključno vplivalo na razumevanje in odnose do migracij v konkretnem času.

V najinem prispevku analizirava razvoj izseljenstva v države nekdanje Jugoslavije in njihove posledice za sodobni čas. Tako začenjava prispevek z vprašanjem večinoma ekonomskih selitev v 19. in v začetku 20. stoletja, analizo nadaljujeva z obdobjem med obema vojnama, ko se ideja migracij v jugoslovanski prostor spremeni iz »zunanje« v »notranjo« in s tem privzame tudi drugačne značilnosti, kot jih je imela v prejšnjem obdobju. Tretji razdelek prikazuje delovanje oz. bolje rečeno usihanje slovenskih društev na področju nekdanje Jugoslavije, kar izvira predvsem iz tega, da v času socialistične Jugoslavije 'narodnosti' *per se* niso bile zaželeni, saj je jugoslovanska politična ureditev namesto na narodnostih temeljila na razredni strukturi. Končno članek odkriva tančice odnosa Republike Slovenije do tega območja, slovenskih izseljencev in njihovo vključevanje v interesno sfero slovenske zunanje politike in diplomacije.

Glavna teza članka izhaja iz razumevanja, da je slovenska izseljenska skupnost v 'jugoslovanskem prostoru' bila v veliki meri zastopljena tako z vidika operativne politike kot tudi z vidika znanstvenega preučevanja. Če v mozaik slednjega dodajava midva najin delček, pa morajo politični odločevalci karseda hitro začeti s strateškim obravnavanjem slovenskega izseljenstva (ne samo v državah nekdanje Jugoslavije, čeprav so trenutno tu naši gospodarski interesi največji).

Prispevek si sledi po logičnem zaporedju. Temeljne raziskovalne metode, ki služijo doseganju zadanih raziskovalnih ciljev so (a) kritična analiza ter sinteza primarnih in sekundarnih virov ter (b) zgodovinsko-kontekstualna metoda. Slednja je namenjena temu, da podatke, ki jih pridobimo, primerno ovrednotimo in kontekstualiziramo.

Prva faza preseljevanja (1850–1914): ekonomski razlogi

Ob koncu 19. stoletja do prve svetovne vojne je bila selitvena dinamika v slovenskem etničnem prostoru relativno intenzivna. Ljudje so se množično izseljevali v prekomorske in zahodnoevropske države, delno pa tudi v dežele na jugovzhodni strani avstroogrške meje, v prostor, kjer je pozneje nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, in pozneje Jugoslavija (v vseh njenih političnih in državnih oblikah). Posebno intenzivna je bila selitvena dinamika na Hrvaško in v Vojvodino, a to so bila takrat, politično gledano, ozemlja iste države in te migracije so veljale za notranje, čeprav je jezikovna in verska raznolikost pogosto botrovala razmisleku o odhajanju naših ljudi v te prostore kot o izseljevanju. Kljub temu je v pogostih razpravah o množičnem izseljevanju Slovencev na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje ta prostor le redko omenjen.

V tistem času se je, tako kot danes, pogosto razmišljalo o razlogih za množično izseljevanje. Pri raziskovanju o razlogih za izseljevanje (ne samo v ta prostor) so se najpogosteje v ospredje postavljali ekonomski razlogi, socialni položaj in iskanje boljšega zaslužka za dostojnejše življenje. Kljub temu pa že v 19. stoletju posamezniki opozarjajo, da moramo poleg teh upoštevati tudi osebne nematerialne razloge.²

Osebni, nematerialni razlogi izseljevanja so bili v migracijskih razpravah in analizah dolgo časa zapostavljeno področje in se šele danes prebijajo v ospredje, čeprav po drugi strani vidimo, da so bili v praksi intenzivno prisotni že ob koncu devetnajstega stoletja.

Selitvam Slovencev v jugovzhodno Evropo, ki jih v primerjavi z ostalimi selitvami v času množičnega izseljevanja lahko uvrstimo med klasične oblike, so se v tem času pridružile bolj specifične, tudi politično oziroma sistemsko spodbujene selitve. Govorimo npr. o času okupacije Bosne, ko so se začele selitve, ki so bile povezane s kolonizacijo. Kot pravita Drnovšek in Kalc³, se je številčnejše slovensko naseljevanje v Bosni začelo v okviru kolonizacije okupirane dežele in »je postalo bolj načrtno v devetdesetih letih devetnajstega stoletja z uvedbo zemljiškega katastra. [...] Koloni so morali razpolagati z začetnim kapitalom, zemljo, ki so jo dobili v zakup, je bilo treba izkrciti, bila pa je poceni in brezplačno so lahko izkoriščali gozdne vire za gradnjo in druge potrebe«. Omenjena kolonizacija ni edini primer, ko so bile selitve iz slovenskega

² Anton Korošec je izseljevanje Slovencev na tuje pojasnil na naslednji način: »Ne tako obup, ampak veselo upanje in zavest lastnih sil in moči jih spremlja na žalostni poti iz domovine. Posebno naše ljudstvo je prebujeno. Zaveda se svojih dušnih in telesnih moči, zaveda se, da bi s temi moglo napredovati. Doma pa z žalostjo vidi, da vsa umnost in pridnost ne pomaga, da ni mogoče razviti svojih sil tako, kakor bi bilo treba in zato hiti v tujino, kjer misli lažje priti do sreče in blagostanja«. (Anton Korošec v Marjan Drnovšek: *Zakaj so Slovenci odhajali v svet*. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941, str. 64. Ljubljana: Nova revija).

³ Marjan Drnovšek in Aleksej Kalc: *Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 91–17. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 98.

etničnega prostora vpete v kolonialne težnje nekega centra v relaciji do priključene, novo pridobljene periferije.

Če se vrnemo nazaj na splošnejšo raven razprave o izseljevanju proti jugovzhodu, v podatkih iz popisov prebivalstva leta 1880 najdemo, da naj bi bilo v prostoru, ki je pozneje jugoslovanski (brez Slovenije), 28.512 oseb, ki so se opredelile za slovenski materni/pogovorni jezik;⁴ od tega jih je bilo, sodeč po podatkih Statističnega zavoda Hrvaške, na območju današnje Hrvaške 24.811, ostali pa so živeli drugje. Dve leti pozneje je na območju ožje Srbije živelo 161 oseb, ki so se izrekle za slovenski materni jezik. V desetih letih je število naraslo, saj v popisih leta 1890 najdemo podatke, da je bilo v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 31.931 oseb, ki so se odločile za slovenski materni/pogovorni jezik, od tega na območju današnje Hrvaške 26.261. Število je do leta 1900 še naraslo in je bilo v omenjenem prostoru takih oseb 36.566, od tega na območju današnje Hrvaške 28.766. V letu 1910 se je v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 38.277 oseb opredelilo za slovenski materni/pogovorni jezik, pri tem na območju današnje Hrvaške 28.269 oseb. Poleg tega so za leto 1910 razpoložljivi še podatki za Vojvodino, kjer se je okoli 5000 oseb opredelilo za 'Slovenec'; Kosovo, kjer je bilo takih oseb 50; Bosno in Hercegovino, kjer lahko govorimo o več kot 3000 oseb; Črno goro, kjer je bilo takih oseb okoli 700, in Makedonijo, kjer je bilo 'Slovenec' okoli 100. Za območje (ožje) Srbije je na voljo podatek iz leta 1905, ko se je 200 oseb izreklo za slovenski materni jezik.⁵

Poklicna sestava izseljencev je bila pestra in je zajemala poleg kmečkih naseljencev in kolonistov še dninarje oziroma kmečke delavce, industrijske delavce in delavke, rudarje, obrtnike, trgovce, tehnične in intelektualne kadre, podjetnike, državne in zasebne uradnike, nameščence, šolnike oziroma učitelje, žandarje, vojake, duhovnike in drugo. Zelo se je uveljavilo tudi sezonsko delo poljedelskih delavcev, gozdarjev in lesarskih delavcev, težakov, splavarjev, krošnjarjev, predilk in drugih rokodelcev. Ženske so se zaposlovale tudi v gospodinjstvu kot služkinje in hišne pomočnice.⁶

Pestrost naseljevanja jugovzhodno od matične države in rastoča množičnost sta terjala tudi samoorganiziranost izseljencev. Tako so nastala nekatera društva in organizacije, v katerih so se izseljenci združevali, ohranjali slovensko besedo ter tudi delili ekonomske možnosti in priložnosti.⁷ Ta društva so običajno nastala v krajih, kjer je bila večja koncentracija poselitve. Vsekakor je bilo na Hrvaškem, kjer je bilo največ Slovencev, največ formalno institucionalno organizacijskih oblik dela. Za druge države nekdanje Jugoslavije pa npr. Koblar⁸ navaja primer *Slovenskega omizja*, ki je

⁴ Damir Josipović: *Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 119–135. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 124.

⁵ Damir Josipović: *Slovinci na Balkanu skozi moderne popise prebivalstva 1880–2012*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 67–89. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 72–85.

⁶ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 94, 98.

⁷ O tem je npr. redko govora, saj vsa društva izseljencev običajno reduciramo na njihovo kulturno komponento.

⁸ Marija Dolinšek Divčič: *Slovinci v Bosni in Hercegovini*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), Slovensko

bilo prvo slovensko društvo v Bosni in Hercegovini, ustanovljeno leta 1897 v Sarajevu. Četudi društvo ni bilo uradno vpisano kot organizacija, je delovalo kot skupina meščansko usmerjenih somišljenikov. V glavnem so bili to slovenski izobraženci in državni uradniki.⁹ Leta 1909 so društvo reorganizirali in 1910 je prišlo do večje formalizacije statusa društva, ko se je tudi preimenovalo v Slovenski klub, ki je deloval do leta 1941.¹⁰

V času množičnega izseljevanja je veliko pozornost organiziranemu delu z izseljenci posvečala cerkev:¹¹

V duhu pastoralnega delovanja je cerkev na Slovenskem spremljala odhajanje Slovencev v času množičnega izseljevanja. Dušnim pastirjem je nalagala skrb za odhajajoče, izseljencem pa svetovala oziroma jih svarila pred nevarnostmi v tujini, zlasti Ameriki. [...] Cerkev je to svojo aktivnost okrepila v zadnjih letih pred izbruhom vojne, kar velja zlasti za dušne pastirje. Župniki so bili med prvimi, ki so na katoliških shodih ali v dnevnem časopisju opozarjali na odhajanje faranov in posledice, tj. razpadanje družin; ob vračanju povratnikov, t. i. Amerikancev, pa je svarila pred prinašanjem novih idej in drugačnim oblačenjem in vedenjem, ki so vnašali nemir v tradicionalno vaško okolje.

Omenjena skrb ni bila usmerjena le na prekomorske in zahodnoevropske države, pač pa tudi v prostore, kjer je pozneje nastala prva Jugoslavija, sploh v okolja, kjer sta kot veroizpoved prevladovala pravoslavlje in islam.

Kot zasledimo v literaturi, so bile na področju dela z izseljenci zelo pomembne družbe sv. Rafaela. Ustanovni zbor slovenske podružnice (avstrijske) Družbe sv. Rafaela je bil 11. novembra 1907 v Ljubljani, intenzivno pa je z delom začela 1909. Glavni cilj delovanja je bil varovati izseljence v moralnem, verskem in materialnem pogledu, v slovenskem primeru pa tudi v narodnostnem. Družbe sv. Rafaela so svetovale izseljencem, posredovale informacije, organizirale pomoč na poti in ob prihodu v deželo priselitve skrbele za stike z domačim krajem, načrtno spremljale izseljevanje itd. Delovale so kot svetovna krovna organizacija. Poleg omenjenih družb so se s svetovanjem izseljencem ukvarjale še druge organizacije, ki so bile pod vplivom Cerkve, če omenimo le pomembnejše: Marijina družba, Katoliška zveza za varstvo brez spremstva potujočih deklet, Družba sv. Cirila in Metoda,¹² Slovenska krščansko socialna zveza itd.¹³

izseljstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice, str. 301–306. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001, str. 302; Stanislav Koblar: *Četrta stran trikotnika: Slovenci v Bosni in Hercegovini: 1878–2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008, str. 476–477.

⁹ *Op. cit.*

¹⁰ Koblar, *op. cit.*, str. 339; Dolinšek-Divčič, *op. cit.*, str. 303

¹¹ Marjan Drnovšek: *Odnos slovenske cerkve do izseljevanja*. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941, str. 140. Ljubljana: Nova revija, 2005.

¹² Slovenski klub iz Sarajeva je pri svojih prizadevanjih za ohranjanje slovenske identitete, tradicije intenzivno sodeloval z Družbo Cirila in Metoda v Ljubljani (Dolinšek-Divčič, *op. cit.*).

¹³ Marjan Drnovšek: *Rafaelova družba v Ljubljani*. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941, str. 80. Ljubljana: Nova revija, 2005.

Druga faza preseljevanja: »(jugo)slovanstvo« 1919–1941

Drnovšek in Kalc¹⁴ poudarjata, da je bila prva svetovna vojna prelomnica v zgodovini migracij v Evropi in v širšem svetu. Spremembe, ki so nastopile z njo in po njej, so korenito vplivale na obseg in usmeritve selitvenih tokov ter na odnos do migracijskega pojava in migrantov v vseh državah. Za migracije iz slovenskega etničnega prostora proti jugovzhodu, o katerih govorimo, je prelomnico predstavljal nastanek prve Jugoslavije, točneje Kraljevine SHS. Z nastankom skupne države, ki ni pomenila samo enotne politične tvorbe, ampak tudi nastanek enotnega (jugo)slovenskega prostora, ki je beležil tudi razvoj industrije in drugih panog,¹⁵ se je povečalo izseljevanje na področje tega prostora. Tako so prej zunanje, mednarodne migracije prek meja Avstroogrške v druge prostore proti jugovzhodu postale notranje, in s tem lažje.¹⁶

Podatki kažejo, da je bilo 1921 izven Slovenije v jugoslovanskem prostoru 57.970 oseb, ki so se opredelile za slovenski materni/pogovorni jezik. Največ, 23.217, jih je bilo na območju današnje Hrvaške. Na območju BiH se jih je za slovenski materni jezik opredelilo 4.682, v Črni gori 499 oseb in v Makedoniji 324. Veliko oseb se je za slovenski materni jezik opredelilo na področju (širše) Srbije: v Vojvodini 8.288, na območju (ožje) Srbije 3.420 oseb in 186 na Kosovu. Čez deset let, 1931, se je število oseb, ki so se opredelile za slovenski materni /pogovorni jezik še povečalo. Najdemo podatek, da je v jugoslovanskem prostoru izven Slovenije bilo 72.857 oseb s slovenskim maternim/pogovornim jezikom. Na območju današnje Hrvaške jih je bilo 52.257, v Vojvodini 3.635, v (ožji) Srbiji 9.504, na Kosovu 479, na območju BiH 4.465, v Črni gori 1.317 in v Makedoniji 1.200.¹⁷

Na novo opredeljene notranje migracije v za Slovence starem migracijskem prostoru so zajele zelo širok poklicni spekter, vključno z najbolj kvalificiranimi strokovnjaki in izobraženci, selitveni tokovi pa so se prilagajali možnostim za zaposlovanje v javnih službah, zasebnem sektorju in širšem gospodarstvu. Ljudje so se številčneje naseljevali v večja mesta, če omenimo le Zagreb, Sarajevo in Beograd. Nekateri avtorji izpostavljajo,¹⁸ da je tudi v tem obdobju večina izseljencev pripadala nižjim socialnim slojem (npr. natakarji, trgovci, železničarji idr.), redkejši so bili tisti višjega stanu (npr. profesorji, odvetniki, zdravniki, ravnatelji, samostojni podjetniki in visoki državni uradniki). Še naprej so v vsa rudarska področja v jugoslovanskem prostoru prihajali slovenski rudarji (mnogi od njih so imeli že predhodne izkušnje iz ZDA in

¹⁴ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 91.

¹⁵ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 93.

¹⁶ Te migracije so bil 'notranje' na neki svojstveni način, saj so številne institucije in posamezniki opozarjali, da je potrebna skrb za to populacijo slovenske razselitve zaradi verskih, jezikovnih in kulturnih razlik oziroma ohranjanja slovenske narodne identitete in tradicije, sploh ker so selitve znotraj novega državnega okvira dobile dodatne spodbude, povečal se je obseg in povečalo se je število ciljnih lokacij za priseljevanje.

¹⁷ Josipović, *op. cit.*

¹⁸ Prim npr. Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 95–97; Koblar, *op. cit.*; Vera Kržišnik Bukič: *O Slovenih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921–1991*. V: Razprave in gradivo, 1992, 26–27, str. 172–199.

evropskih rudarskih držav), pri čemer velja izpostaviti, da se je v medvojnem času nadaljevalo »slovensko-bosansko predvojno sodelovanje, ko so v številnih rudnikih slovenski rudarji in rudarski strokovnjaki predstavljali vodilni kader«. ¹⁹ Ob tem sodelovanju velja omeniti še rudarsko kolonijo na Kosovu, o kateri Drnovšek in Kalc pišeta takole: ²⁰

»[Ta] kolonija, največja slovenska naselbina na Kosovu, je bila v Kosovski Mitrovici, v bližini katere je obratoval rudnik Trepča. Viri poročajo, da si tu dobil Slovenci na vsakem položaju, od inženirja do kopača, vsi pa so bili po letu 1928 uslužbenci angleškega podjetja, ki je prevzelo rudnike«.

Podobno kot v času pred nastankom Kraljevine SHS sta se tudi v medvojnem obdobju oblikovali dve obliki izseljevanja: migracije, vezane na kolonizacijo, in selitve, povezane s sezonskim delom. Če prve lahko povežemo z novo razširitvijo obdelovalnih ozemelj, kot tudi s slabo situacijo za slovenski živelj v Furlaniji Julijski krajini, pa se sezonske migracije večinoma vežejo samo na ekonomsko vprašanje iskanja boljšega življenja in blaginje. Čeprav imamo kar nekaj primerov tudi dolgoročnih migracij, so nasploh sezonske migracije že po svojem izboru kratkoročne.

V medvojnem času so bile sezonske migracije vezane predvsem na razne poklice, ki so se medsebojno razlikovali po koledarskem času in trajanju sezone: gozdarska dela (zima), zidarska in druga gradbena dela (od pomladi do konca jeseni), poljedelska dela (celo leto). Doma je odhajanje na sezonsko delo predstavljalo dopolnilni ali celo osnovni vir zaslužka, najbolj pa je bilo prisotno v Prekmurju, kjer lahko govorimo o dolgotrajni tradiciji sezonskega dela. ²¹ Veliko Prekmurcev je v dvajsetih letih dvajsetega stoletja odhajalo v vzhodne dele Jugoslavije (Slavonijo, Baranjo, Bačko, Banat), in to organizirano prek zavoda za zaposlovanje oziroma Borze dela v Murski Soboti, ki je bila ustanovljena 15. julija 1920. Sezonsko zaposlovanje je bilo že v tem času pogodbeno urejeno. ²²

Poleg omenjene Borze dela, ki je skrbela za posredovanje sezonske delovne sile in je predstavljala organizirano obliko delovanja za 'notranje' migrante, so se v jugoslovenskem prostoru vse bolj organizirali tudi sami izseljenci, in to na različne načine. Največ aktivnosti in organiziranih dejavnosti je bilo seveda na Hrvaškem, kjer je bilo Slovencev največ. Šonc ²³ izpostavlja, da je bilo 1929. v Zagrebu ustanovljeno društvo Narodna knjižnica in čitalnica – NAKIČ, ki je čez čas postalo pomembno

¹⁹ Koblar, *op. cit.*

²⁰ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 97.

²¹ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 106.

²² Marjan Drnovšek: *Prekmurški sezonski delavci*. V: Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941, str. 247. Ljubljana: Nova revija, 2005; Marjan Drnovšek: *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.

²³ Darko Šonc: *Slovenci na Hrvaškem*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice, 307–312. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001, str. 307–308.

slovensko društvo z zelo razvejano dejavnostjo, leta 1931 pa je izšel prvi časopis v slovenskem jeziku z naslovom *Odmev*. Organiziranost Slovencev beležimo tudi v Srbiji, kjer je bilo od nastanka Kraljevine SHS do leta 1937 ustanovljenih pet slovenskih društev: Cankar, Edinost, Prosvetno društvo, Triglav in Istra – Trst – Gorica.²⁴ V BiH je bilo v Sarajevu še vedno aktivno društvo Slovenski klub, leta 1934 pa je bilo v Sarajevu ustanovljeno novo društvo z imenom Delavsko kulturno društvo Cankar.²⁵ Ustanovljeno je bilo tudi prvo slovensko društvo v Makedoniji, kamor se je med obema vojnama priselilo največ prebivalcev s Primorske. Društvo je bilo ustanovljeno v Bistrenici, »slovenski vasi ob Vardarju«, kjer so imeli tudi svojo šolo in cerkev, ki so jo zgradili 1936.²⁶

Pomembno vlogo za izseljensko dejavnost je imela tudi Družba sv. Rafaela s sedežem v Ljubljani. Postala je vodilna organizacija na področju izseljenske problematike (ukvarjala se je zlasti z zahodnimi državami), konec dvajsetih let pa je svoje delovanje razširila tudi na »slovensko diasporo«, kot so takrat imenovali Slovence v neslovenskih pokrajinah jugoslovanske države. Poleg tega so se s problematiko migracij ukvarjale tudi vladne organizacije, tako na vsedržavni ravni (izseljenski komisariat v Zagrebu in odseki po ministrstvih) kot na ravni pokrajin oziroma banovin. Za Slovence je to nalogo prevzel leta 1928 ustanovljen izseljenski urad pri Ljubljanski oblasti, ki se je z nastankom banovin preimenoval v Izseljeniški referat pri socialnem skrbstvu Dravske banovine.²⁷ Leta 1937 je bila v Ljubljani ustanovljena Izseljenska zbornica, katere namen je bil povezati v skupno telo organizacije, ki so skrbele za izseljence doma in izseljenske organizacije po svetu. Zbornica naj bi postala glavna ustanova za sodelovanje med izseljenci in domovino in imela je tudi odsek za diasporo. Leto pozneje je bila ustanovljena Prosvetna zveza v Ljubljani, ki je ustanovila odsek za diasporo – prevzela skrb za oskrbovanje »diaspore« in društev s slovenskimi knjigami.²⁸

Nasploh lahko ugotovimo, da se je začelo izseljensko vprašanje vse bolj postavljati v ospredje. Glavno vprašanje, čeprav govorimo o bližnjem kulturnem in geografskem prostoru, je znotraj izseljenske skupnosti še vedno predstavljalo poleg vključevanja v sisteme zaposlovanja in širšega gospodarskega udejstvovanja soočanje z novimi družbenimi in kulturnimi okolji. V tem pogledu so notranje jugoslovanske migracije ohranjale vse značilnosti transnacionalnih in odpirale vprašanja, povezana ne samo z identiteto v odnosu do posameznih narodnih komponent, ampak tudi z nacionalno identiteto nove državne tvorbe ter politiko njenega izgrajevanja. Izseljevanje v jugoslovanski prostor je tako sodilo med slovenska narodna vprašanja in skrb za sloven-

²⁴ Vera Kržišnik Bukič: *Slovenci v Beogradu*. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, str. 546.

²⁵ Koblar, *op. cit.*, str. 345; Dolinšek-Divčič, *op. cit.*, str. 304.

²⁶ Rusić, Novak in Jovanović po Žitnik Serafin, *op. cit.*, str. 42; Amalija Jovanović: *Slovenci v Makedoniji*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, 319–330. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001, str. 320–321.

²⁷ Alojzij Kuhar: *Naše izseljensko vprašanje. Spominski zbornik Slovenije: Ob dvanajstletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Založba Jubilej, 1939, str. 534–535; Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 112.

²⁸ Drnovšek in Kalc, *op. cit.*, str. 113.

ske izseljence v raznih jugoslovanskih provincah med pomembne naloge slovenske narodne politike.

Tretja faza preseljevanja (1945–1991): »od narodnega k delavskemu vprašanju«

Druga svetovna vojna je presekala življenjske tokove in družbene dinamike. V nekaterih delih, npr. v Neodvisni državi Hrvaški, je bilo delovanje društev prepovedano.²⁹ Z vidika preseljevanj po jugoslovanskem prostoru pa je treba omeniti specifične selitve, ki so se začele julija 1941 s pregonom Slovencev in deportacijo v Srbijo in Bosno in Hercegovino. V Srbijo je bilo deportiranih okoli 10.000 Slovencev,³⁰ v Bosno in Hercegovino pa okoli pet tisoč, ki so bili razseljeni po dvaindvajsetih krajih.³¹ Po koncu druge svetovne vojne se je večina deportirancev vrnila v Slovenijo.

V popisu iz leta 1948 najdemo, da je bilo v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 64.414 oseb s slovenskim maternim/pogovornim jezikom, na območju Hrvaške 37.858, na območju Bosne in Hercegovine 4.338, v Črni gori 484, v Vojvodini 7.192, na območju (ožje) Srbije 13.530, na Kosovu 283 in v Makedoniji 729 oseb. Pet let pozneje je bilo število že znatno višje, saj se je v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 71.833 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost, pri čemer pa je zanimiva predvsem dinamika. Na območju Hrvaške ter Bosne in Hercegovine je nominalno število 'Slovencev' skupaj poraslo za skorajda 12000 (6000 na Hrvaškem in 6000 v Bosni in Hercegovini), v Črni gori za 200, na območju ožje Srbije za 1000. Za enako število pa je padlo število Slovencev v Vojvodini. Leto 1953 je nasploh 'najvišje leto', saj po tem letu beležimo kar močan upad Slovencev na področju nekdanje Jugoslavije. Zadnji popis iz leta 1981 kaže naslednjo sliko: v jugoslovanskem prostoru v celoti (brez Slovenije) se je 41.126 oseb izreklo za 'Slovence'. Na območju Hrvaške je bilo takih oseb 25.136 oseb, na območju Bosne in Hercegovine 2753, v Črni gori 564, v Vojvodini 3.456, 8.207 oseb v ožji Srbiji, 343 oseb na Kosovu in v Makedoniji 667 oseb.³²

Glede na poklicno umeščenost se je trend nekoliko obrnil. Če so med obema vojnama Slovenci večinoma zasedali nižja delovna mesta, so v povojni Jugoslaviji zasedali mesta, ki so bila razumljena kot višje klasificirana in tudi bolj ugledna. Žitnik Serafinova³³ poroča, da so v Makedoniji Slovenci delali kot strokovnjaki na različnih področjih duhovniki in redovnice; v Beogradu so zasedali »pomembna mesta v politiki, kulturi, umetnosti, gospodarstvu in gostinstvu«; na Kosovu pa so večinoma nudili strokovno pomoč na rudarskih področjih, pomagali so graditi infrastrukturo, bili so zdravniki itd.

Z vidika društvenega oblikovanja velja omeniti, da so se po koncu druge svetovne

²⁹ Šonc, *op. cit.*, str. 308.

³⁰ Kržišnik Bukič, Slovenci v Beogradu, *op. cit.*, str. 549–550; Žitnik Serafin, *op. cit.*, str. 42.

³¹ Dolinšek-Divčič, *op. cit.*, str. 302; Žitnik Serafin, *op. cit.*, str. 42.

³² Josipović, *op. cit.*, str. 72–85 in *op. cit.*, str. 124.

³³ Žitnik Serafin, *op. cit.*, str. 42–43.

vojne mnoga slovenska društva ponovno vzpostavila, a ne za dolgo. Na željo prevladujoče politične drže je večina kulturno-prosvetnih društev v Jugoslaviji prenehala z delovanjem, saj politična elita ni želela, da bi se v društvih udeleževalo karkoli, kar ne bi bilo v skladu z državno usmerjenostjo.³⁴ Ne glede na to pa so posamična društva nadaljevala s svojo predvsem kulturno dejavnostjo. Med temi velja izpostaviti predvsem predvojni NAKIČ, ki se je takoj po vojni preimenoval v Slovenski dom v Zagrebu, in društvo Bazovica na Reki, ki je bilo ustanovljeno leta 1974.³⁵ Do 1958 je delovalo tudi Kulturno umetniško društvo Franc Rozman (1946–1958) v Vojvodini, njegovo delo pa je zamrlo, ker so se Slovenci vrnili v Slovenijo.³⁶

Na Slovenskem je bila leta 1951 ustanovljena Izseljenska matica, katere namen je bil, »da z novinarskimi, kulturno-prosvetnimi in zgodovinsko-dokumentacijskimi sekcijami pomaga slovenskim izseljencem«. Izhajati je začel Slovenski izseljenski koledar – prva številka je izšla 1953 s koledarjem za leto 1954. Isto leto je začela izhajati Rodna gruda.³⁷ V ospredju zanimanja teh organizacij so bili slovenski izseljenci, pri čemer poudarjamo, da izseljenci znotraj področja nekdanje SFRJ niso bili vključeni v te organizacije oz. te organizacije zanje niso prevzele skrbi. To lahko pripišemo predvsem temu, da je bilo izseljenstvo v 'drugi' Jugoslaviji razumljeno podobno kot izseljenstvo v 'prvi Jugoslaviji', tj. kot notranje razseljevanje ljudi, ki so si z drugimi narodi delili podobne značilnosti.

Zaradi političnega sistema, ki je načeloma zaviral razvoj narodnih skupnosti in skušal ustvarjati enotno skupnost prebivalcev, ki se ne bi ločevali na osnovi kulturnih navad in posebnosti, je izseljensko (narodno) življenje po republikah druge Jugoslavije začelo stagnirati in nazadovati. Slovenci so se izseljevali in priseljevali, kar nekaj se jih je naturaliziralo in počasi se je (aktivna) izseljenska skupnost manjšala. Politična oblast, ki je bila nenaklonjena kakršnikoli krepitvi stikov med 'matico' in 'izseljensko skupnostjo' (preveliko poudarjanje nacionalnih posebnosti so politične oblasti takoj razumele kot 'reakcijo'), je povzročila, da se je pomen slovenskih izseljenskih skupnosti v drugih republikah nekdanje SFRJ zmanjševal. Tako v letih pred osamosvojitvijo Slovenije izseljenske skupnosti kot skupnosti niso obstajale, bili so le njihovi fragmenti, vezani običajno na kulturno udejstvovanje in aktivnost(i).

Samostojna Republika Slovenije in njen odnos do izseljencev v nekdanjem jugoslovanskem prostoru

Slovenija je po razglasitvi svoje samostojnosti 25. junija 1991 stopila na pot oblikovanja lastne državnosti in pozicioniranja v mednarodni skupnosti. To ni terjalo

³⁴ Dolinšek Divčič, *op. cit.*, str. 304.

³⁵ Šonc, *op. cit.*, 307-308.

³⁶ Franc Cevc: *Slovenci v AP Vojvodini (ZR Jugoslaviji)*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, str. 313–318. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001, str. 317.

³⁷ Marjan Drnovšek: *Slovenska izseljenska matica*. V: *Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1995*, str. 184. Ljubljana: Nova revija, 2005.

samo zunanjepolitičnih aktivnosti v državah evropske dvanajsterice, ampak tudi nje-
no repozicioniranje do držav, ki so v različnih državnih tvorbah ostale na področju
ozemlja nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Da smo lah-
ko vzpostavili kakršnekoli mednarodnopravne odnose med državami, ki so po 25.
juniju 1991 nastale na področju nekdanje SFRJ, so se morale države 'naslednice'
najprej med seboj priznati. Tako smo mi Republiko Hrvaško priznali že 25. 6., oni
pa Republiko Slovenijo dan za tem. Do 'naslednjega' priznanja je minilo več kot pol
leta. Pred priznanjem nekaterih drugih držav nekdanje SFRJ so nas priznale države
evropske dvanajsterice in Vatikan, pa še Estonija, Litva, Latvija, Gruzija, Ukrajina
idr. Prvo mednarodno priznanje iz nekdanjega prostora SFRJ po hrvaškem je bilo
makedonsko. Republika Makedonija je 12. februarja 1992 priznala samostojno Re-
publiko Slovenijo in Slovenija ji je priznanje 'vrnila' še istega dne. Mesec pozneje, 19.
marca 1992, je Bosna in Hercegovina priznala Republiko Slovenijo, v začetku aprila
pa je Republika Slovenija priznala Bosno in Hercegovino. Avgusta 1992 je Republiko
Slovenijo priznala še Zvezna republika Jugoslavija. Slovenija je to novoustanovljeno
državo priznala šele dobra tri leta pozneje, 30. novembra 1995.³⁸ Če upoštevamo še
status diplomatskih odnosov,³⁹ katere smo, z izjemo Hrvaške, vzpostavili šele pozno
v letu 1992 ali pozneje, lahko ugotovimo, da je šele v drugi polovici 90. let nasto-
pilo stanje formalizacije odnosov med nekdanjimi republikami, ki so sedaj postale
samostojne države. Kot take pa so privzele določene značilnosti in lastnosti, ki so bile
veliko bolj podobne klasičnim mednarodnim odnosom in manj nekdanjim medre-

Tabela 1: Ratifikacije sporazuma o vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Republiko Slovenijo in drugimi republikami nekdanje SFRJ

Republika Slovenija	Druge republike	Datum podpisa sporazuma	Datum ratifikacije	Objava v Uradnem listu	Številka Uradnega lista
Republika Slovenija	Republika Hrvaška	6. 2. 1992	4. 6. 1992	30. 6. 1992	MP 7/92
Republika Slovenija	Republika Bosna in Hercegovina	1. 10. 1992	22. 10. 1992	13. 11. 1992	MP 15/92
Republika Slovenija	Republika Makedonija	17. 3. 1992	4. 6. 1992	30. 6. 1992	MP 7/92
Republika Slovenija	Zvezna republika Jugoslavija	9. 12. 2000	18. 1. 2001	26. 1.	MP 3/2001

Vir: Lasten prikaz na podlagi podatkov iz Uradnih listov Republike Slovenije.

³⁸ Podatki so zbrani iz Uradnih listov in podatkov Ministrstva za zunanje zadeve.

³⁹ Predpogoj za vzpostavitev diplomatskih odnosov je medsebojno priznanje držav. Šele ko si državi 'legitimirata' obstoj v mednarodni skupnosti, nastopi možnost, da vzpostavi diplomatske odnose. Pri tem je treba upoštevati, da če je priznanje držav (lahko) enostransko dejanje, ki se lahko izvede v dveh oblikah (*de facto* ali *de iure*), pa Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih jasno zapoveduje, da je "[z]a vzpostavitev diplomatskih odnosov med državami in odprtje stalnih diplomatskih predstavništev potrebno medsebojno soglasje" (2. člen Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih).

Tabela 2: *Odprtje veleposlaništev in postavitve prvih veleposlanikov*

Republika Slovenija	Druge republike	Datum odprtja veleposlaništva	Datum imenovanja veleposlanika	Ime in priimek veleposlanika
Republika Slovenija	Republika Hrvaška	27. 3. 1992 (Ur. l. RS št. 16/1992)	9. 9. 1992 (Ur. l. RS št. 45/1992)	Matija Malešič
Republika Slovenija	Republika Bosna in Hercegovina	18. 3. 1994 (Ur. l. RS št. 45/1994)	24. 2. 1995 (Ur. l. RS št. 11/1995)	Drago Mirošič
Republika Slovenija	Republika Makedonija	23. 4. 1992 (Ur. l. RS št. 21/1992)	22. 9. 1994 (Ur. l. RS št. 56/1994)	Jožica Puhar
Republika Slovenija	Zvezna republika Jugoslavija ⁴⁰	9. 1. 2001 (Ur. l. RS št. 2/2001)	30. 3. 2001 (Ur. l. RS št. 24/2001)	Borut Šuklje

Vir: Lasten prikaz na osnovi podatkov iz Uradnih listov Republike Slovenije.

publiškim odnosom. S tem misliva predvsem na to, da so se spremenile prioritete oz. so bile slednje na novo določene, kar z vidika zgodovinske dediščine in vezi, ki so obstajale pred razpadom nekdanje SFRJ, ni bilo enostavno.

Zapletenost se je kazala predvsem v tem, da so se morala slovenska veleposlaništva spoprijeti ne samo z vprašanjem zastopanja političnih in ekonomskih interesov matične države, ampak so bila postavljena pred številne izzive, ki so izhajali iz tega, da so do včeraj še 'bratske' republike čez noč postale 'tujec'. Ena od 'novih' nalog je bila tudi zaščita interesov slovenskih izseljencev v državah nekdanje SFRJ.

V času socializma in skupne države se vprašanju o življenju Slovencev v drugih republikah ni posvečalo (pre)velike pozornosti, in sicer iz dveh razlogov. Prvič zato, ker je SFRJ poudarjala različnost v skupnosti, kar pomeni, da so bile etnične/narodne posebnosti manj pomembne od skupnostnih lastnosti. To je bilo npr. najbolj vidno v tem, da so po letu 1945 ustvarili umetni jezik – srbohrvaščino, ki je na 'umeten način' združeval prvine srbskega in hrvaškega jezika. Drugič, ker s(m)o bili vsi narodi del iste države, je veljalo načelo, da je treba vsem narodom zagotoviti enake pravice. To načelo pa se je gradilo po logiki najmanjšega skupnega imenovalca, kar je v praksi pomenilo, da se nikomur ni dalo privilegiranega položaja, s tem pa se je implicitno želelo doseči počasno opuščanje narodnih posebnosti in izgradnja skupnega jugoslovanskega naroda. Čeprav so šle težnje oblasti po letu 1945 v to smer, pa so se procesi krepitve narodnih specifičnosti pojavili konec 60. let in kulminirali v t. i. prvi pomladi, tj. času, ki v zgodovini SFRJ označuje delne poskuse liberalizacije tako na političnem kot gospodarskem področju.⁴¹ Čeprav je bil ta proces dokaj surovo zaustavljen, pa je zvezna ustava iz leta 1974 dokončno opustila centralistične težnje

⁴⁰ Zanimivo je, da je v primeru Zvezne republike Jugoslavije samo enkrat prišlo do tega, da je bil *Ukaz* v Uradnem listu naslovljen 'malce neobičajno', saj se je glasil "Ukaz o odprtju veleposlaništva Republike Slovenije v Beogradu", in ne kot je bilo do tedaj običajno "Ukaz o odprtju Veleposlaništva Republike Slovenije v Republiki [ali Kraljevini ali katerikoli drugi politični obliki – op. M. L. H. in B. U.] A/B/C".

⁴¹ Božo Repe: *Rdeča Slovenija: tokovi in obraz iz časa socializma*. Ljubljana: Sophia, 2003.

in prenesla velik delež pravic in dolžnosti na republike in s tem tudi posredno na ključne konstitutivne narode SFRJ. Ti so skozi razvoj v naslednjih letih dobili vse več 'pristojnosti' in 'pravic', kar se je pokazalo predvsem v političnem vrenju 80. let in 'uporih' proti centralizaciji učnega procesa (t. i. skupnih jeder).⁴²

Po osamosvojitvi je tako slovenska diplomacija morala začeti z aktivnostmi za zaščito interesov slovenskih izseljencev v državah, nastalih na območju nekdanje Jugoslavije, kot tudi poskrbeti ne samo za njihovo ohranitev, ampak tudi za njihov kulturni, politični in gospodarski razvoj. Eden od intervjuvancev⁴³ je pojasnil, da je slovenska diplomacija v prvih letih pomen slovenskih izseljencev zanemarila, saj se je osredotočala predvsem na 'trde' politične in gospodarske probleme, ki jih je povzročil razpad skupne države, 'mehka' vprašanja pa je obravnavala kot nebitvena. Tej tezi je pritrdil tudi drugi intervjuvanec, ki je poudaril, da je »Slovenija na Slovence v nekdanji Jugi v veliki meri pozabila in jih je začela odkrivati šele takrat, ko je to postalo mondeno«. ⁴⁴ Še več, intervjuvanec B je izpostavil, da je bil eden glavnih problemov Slovenije to, da se z izseljenci ni nikoli 'zares' ukvarjala. Kot primer neukvarjanja navede 'medle reakcije' slovenske politike ob izbrisu omembe Slovencev v hrvaški ustavi leta 1997. Po mnenju sogovornika B je slovenska politika v tej točki »pokazala, da ohranjanja in krepitev položaja izseljencev ne šteje za eno ključnih zunanjepolitičnih prioritet«. ⁴⁵ A vprašanje izseljencev ni le enosmerno vprašanje njihove zaščite, ampak širše vprašanje njihovega aktivnega vključevanja v zunanjepolitične aktivnosti države in njenih političnih in ekonomskih odločevalcev.

Upoštevaajoč dejstvo,⁴⁶ da naj bi na Hrvaškem živelo okoli 13.000 Slovencev, v Bosni in Hercegovini okoli 5.000, v Srbiji okoli 5.000 ter v Makedoniji okoli 400 (skupaj torej okoli 23.400 ali 1.2 % vseh državljanov Slovenije), in računajoč na to, da se mnogi od teh Slovencev posredno ali neposredno udeležujejo v lokalni ali državni politiki in gospodarstvu, vodi do vprašanja, kako lahko in kako sploh (če?) Slovenija svoje izseljence vključuje v svoje zunanjepolitične in zunanjeekonomske načrte. Intervjuvanec C⁴⁷ poudarja, da Slovenija – naj bodo državne ustanove ali podjetja – izseljence v jugoslovanskem prostoru pretežno razumejo kot nekaj zao-stalega in anahronističnega. Zato se jih premalo vključuje v tekoče zadeve. Kljub temu pa po mnenju sogovornika obstajajo 'svetle izjeme', ki jih velja izpostaviti, tj. poslovni klubi. Čeprav je njihova narava predvsem v tem, da so prvenstveno namenjeni združevanju poslovnežev iz Slovenije, ki poslujejo na določenem trgu, sočasno dopuščajo tudi izseljencem možnost, da se jim pridružijo.⁴⁸ A kot lahko razberemo

⁴² Repe, *op. cit.*

⁴³ Intervju z osebo A. Ljubljana, januar 2011.

⁴⁴ Intervju z osebo B. Ljubljana, januar 2011.

⁴⁵ Zanimivo je, da tudi Rupel, ki podrobno piše o odnosih med Slovenijo in Hrvaško, ne omenja položaja slovenskih izseljencev na Hrvaškem (prim. Dimitrij Rupel: *Slovenija na svetovnem prizorišču*. Ljubljana: Slovenska matica, 2011).

⁴⁶ Vsi ti podatki so s spletnih strani slovenskih veleposlaništev v regiji Zahodnega Balkana.

⁴⁷ Intervju z osebo C. Ljubljana, september 2014.

⁴⁸ Pri tem želiva poudariti, da 'pripustitev' ni isto kot 'vključitev'.

že iz zgornjih vrstic, tudi v primeru poslovnih klubov so izseljenci vključeni redko, če pa že so, je to običajno na njihovo pobudo.

Na podlagi dostopnih podatkov in stališč sogovornikov lahko ugotovimo, da so izseljenci v nekdanjem jugoslovanskem prostoru v veliki meri zapostavljeni, nanje se redko obračamo tako v političnih kot gospodarskih aktivnostih, uradna politika jih redko vključuje v svoje aktivnosti, predvsem pa se jih zadržuje na ravni kulturne diplomacije, kar pričajo številne depeše. Eden od slovenskih diplomatov, ki deluje v prostoru nekdanje SFRJ, je v eni svojih komunikacij zapisal, da velja okrepiti povezave med matico (Slovenijo) in slovenskimi izseljenci, zlasti na področju gospodarskega vpliva. Tu po najinem mnenju ni bilo storjeno veliko v zadnjih 25 letih tudi zato, ker je miselnost slovenske diplomacije usmerjena predvsem v zadrževanje pridobljenih koristi, namesto v iskanje novih koristi. Slovenska zunanja politika in diplomacija bosta morali storiti še veliko korakov, če bosta želeli slovenske izseljence polnopravno vključiti v sistem zagotavljanja nacionalnih interesov. Dejstvo je, da so prav izseljenci lahko pomemben vir notranjih informacij in da lahko prav oni prispevajo k temu, da država z manjšimi sredstvi bolje zasleduje svoje zunanje-politične in zunanjeekonomske interese. Konec koncev ni malo primerov, ko so častni konzuli prav slovenski izseljenci. Če je tako drugod po svetu, zakaj ne bi bilo v kulturno in geografsko bližnjih državah, tj. državah nekdanje Jugoslavije.⁴⁹

Zaključek

Izseljevanje Slovencev je na Slovenskem še vedno neke vrste obrobna tema. Kljub temu da se je v zadnjem desetletju povečalo raziskovanje izseljevanja Slovencev 'na zahod', pa se šele zadnja leta intenzivneje odkriva plasti in značilnosti izseljevanja Slovencev v nekdanji jugoslovanski prostor. To pripisujeva predvsem dvema razlogoma. Prvič temu, kar Ana Bojinović Fenko in Jure Požgan označujeta 'beg z Balkana'.⁵⁰ Gre za to, da po letu 1991 na Slovenskem nismo z veliko vnemo analizirali politične in ekonomske situacije in stanja v republikah nekdanje Jugoslavije, saj smo se želeli od njih oddaljiti ne samo politično, ampak tudi simbolično. Drugi razlog, zakaj izseljencev v državah nekdanje Jugoslavije nismo preučevali v takšni meri kot prekomorskih izseljencev in izseljencev v zahodnoevropskih državah, pa je v tem, da smo te izseljence nasploh vedno razumeli malo pokroviteljsko, kar odraža tudi nepoznavanje zgodovine izseljevanja na področje držav nekdanje Jugoslavije.

Kljub temu da smo na Slovenskem v zadnjih letih začeli z aktivnim preučevanjem izseljevanja na območje nekdanje Jugoslavije, pa še vedno nismo ponotranjili možnosti, ki jo lahko izseljenstvo 'ponuja'. Pri tem gre predvsem za vprašanje znanj in veščin, ki jih izseljenci imajo, in bi jih lahko koristila tako slovenska politika kot slo-

⁴⁹ No, en del te naloge opravlja Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je v preteklih letih dobil celo ministra, a brez listnice. Tako so njegove aktivnosti omejene le na tista področja, ki jih tudi druga ministrstva, ki 'listnico' imajo, razumejo kot poglavitna.

⁵⁰ Ana Bojinović Fenko in Jure Požgan: *Regionalisation of Slovenian Foreign Policy: Escape from the Balkans, Return to the Western Balkans* V: *Studia Historica Slovenica*, 14, 2014, 1, str. 55.

venska podjetja. Na žalost lahko ugotovimo, da je slovensko izseljenstvo nasploh, na področju nekdanje Jugoslavije pa še toliko bolj, razumljeno le kot vzvod za vzdrževanje slovenske kulture in njenih posebnosti (npr. zelo se poudarja kulturna dejavnost izseljenstva, veliko manj njihovi poslovni idr. dosežki), nejasna pa je pozicija izseljencev v drugih panogah oz. branžah. Slovenski odločevalci teh možnosti ne zaznavajo. Intervjuvanci potrjujejo, kar se nakazuje že vse od samostojnosti Slovenije dalje, in sicer, da Slovenija v zunanjepolitičnem smislu nima odnosa do izseljencev. To simbolično dokazuje tudi dejstvo, da imamo samostojen Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je ločen od Ministrstva za zunanje zadeve. Njegova naloga je predvsem, da »opravlja naloge, ki zadevajo slovensko manjšino v sosednjih državah ter slovenske zdomce in izseljence po svetu. Vzdržuje stalne stike s slovenskimi manjšinskimi, zdomskimi in izseljenskimi organizacijami; spodbuja njihovo **kulturno, prosvetno, gospodarsko in drugo povezovanje z matično državo; organizira posvete, seminarje, natečaje itd.** [odebelila M. L. H. in B. U.]«. Čeprav je gospodarska komponenta omenjena, se to v praksi dogaja redko, politična pa – za ilustracijo – sploh ni omenjena (verjetno spada mdr.). Med naloge urada tako sodi tudi koordinacija z drugimi ministrstvi, a realne izkušnje kažejo, da tovrstna aktivnost ni učinkovita in v praksi ne kaže zelenih rezultatov. To lahko štejemo kot še dodaten dokaz, da zares slovenskih izseljencev v jugoslovanskem prostoru nismo pripravljene vključiti v snovanje slovenske zunanje in ekonomske politike.

Petindvajset let po razpadu skupne države je tako čas, da se na Slovenskem odločimo bolj aktivno vključiti slovensko izseljenstvo v nekdanjem jugoslovanskem prostoru v naše zunanjepolitične in zunanjeekonomske interese na tem področju, ter širše, v smislu pomenov teoretskih konceptov transnacionalizma, diaspore in etnične ekonomije. Novi časi terjajo nove vire, ti pa morajo biti čim cenejši in čim bolj učinkoviti. Z vidika vstopa na trge nekdanje Jugoslavije tako v političnem kot ekonomskem pomenu so lahko izseljenci več kot dragoceni. Le znati jih moramo vključiti. A to ni njihova, temveč naša naloga.

Marina Lukšič Hacin, Boštjan Udovič

“I CHOSE A SLAV OVER AN ITALIAN”: AN ANALYSIS OF THE SLOVENIAN
MIGRATION TO THE TERRITORIES OF THE FORMER YUGOSLAV STATE AND ITS
CONSEQUENCES

S U M M A R Y

The Slovenian ethnic space has always been involved in various migration dynamics: emigration, immigration, relocation, transit and return. The issue was all the more complex because it was not only people who moved, but rather the geographic dividing lines, i.e. the borders, as well. Both of these phenomena had a key influence on the understanding of and attitudes towards migration in certain periods. In Slovenia, history and modern emigration of Slovenians is still a footnote in research, social life, and especially political activities. Although the research of the Slovenian migration “to the West” has been on the increase in the last decade, only in the recent years the layers and characteristics of the Slovenian emigration to the former Yugoslav space have been focused on more intensively. This is es-

pecially related to what Ana Bojinović Fenko and Jure Požgan refer to as the “escape from the Balkans” – the wish of Slovenia after 1991 to politically and symbolically distance itself from the other republics of the former Yugoslavia. This was also evident from the tabooing of the focus on the Yugoslav space and thus also Slovenian emigration.

The contribution analyses the history of emigration to the states created in the area of the former Yugoslavia and its contemporary consequences. The main thesis builds on the understanding that the Slovenian emigrant community in the “Yugoslav state” was largely neglected from the viewpoint of operative politics as well as from the scientific study perspective. At the first stage the contribution focuses on what was mostly economic migration in the 19th and in the beginning of the 20th century. The second stage is the time between both wars, when the idea of migrations to the Yugoslav space changed from “external” to “internal”, thus also gaining different characteristics as it had had in the previous period. The third section – the third stage – describes the functioning or, more precisely, the dwindling activities of migration societies in the area of the former Yugoslavia, mainly stemming from the fact that during the socialist Yugoslavia the “nations” *per se* were not wanted, since instead of nations the Yugoslav political system was based on the class structure. The last chapter unveils the attitude of the Republic of Slovenia to this territory, Slovenian emigrants, and their integration into the sphere of interest of the Slovenian foreign policy and diplomacy.

Although in the last few years active studies of the emigration to the area of the former Yugoslavia have been undertaken in Slovenia, the possibilities “provided” by the emigration have still not been internalised. Here we are mostly referring to the question of knowledge and skills possessed by the emigrants, which could be useful for the Slovenian politics as well as Slovenian companies. Twenty-five years after the dissolution of the common state it is time for Slovenia to more actively include the Slovenian emigration in the former Yugoslav space into its foreign-political and foreign-economic interests in this area as well as more widely, in the sense of the theoretical concepts of transnationalism, diaspora, and ethnic economy. From the viewpoint of entry into the former Yugoslav markets in the political as well as economic sense, emigrants can be more than valuable. It appears that Slovenian politics and economy have yet to acknowledge this completely.

Viri in literatura

Viri

Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih – Vienna Convention on diplomatic relations. Organizacija združenih narodov, 1961/1964 (slovenski prevod Iztok Simoniti, Borut Bohte in Vasilka Sancin).

Intervju z osebo A. Ljubljana, januar 2011.

Intervju z osebo B. Ljubljana, januar 2011.

Intervju z osebo C. Ljubljana: september 2014.

Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe. Št. MP 7/92, MP 15/92. Ljubljana, Uradni list, 1992.

Uradni list Republike Slovenije – Mednarodne pogodbe. Št. MP 3/01. Ljubljana, Uradni list, 2001.

Uradni list Republike Slovenije. Št. 16/1992 in 45/1992. Ljubljana, Uradni list, 1992.

Uradni list Republike Slovenije. Št. 21/1992 in 56/1994. Ljubljana, Uradni list, 1992, 1994.

Uradni list Republike Slovenije. Št. 45/1994 in 11/1995. Ljubljana, Uradni list, 1994, 1995.

Uradni list Republike Slovenije. Št. 2/2001 in 21/2001. Ljubljana, Uradni list, 2001.

Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Spletna stran, dostopno na http://www.uszs.gov.si/si/delovna_podrocja/, 23. 10. 2014.

Literatura

- Bojinović Fenko, Ana in Jure Požgan: *Regionalisation of Slovenian Foreign Policy: Escape from the Balkans, Return to the Western Balkans* V: *Studia Historica Slovenica*, 14, 2014, 1, str. 55–75.
- Cevc, Franc: *Slovenci v AP Vojvodini (ZR Jugoslaviji)*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, str. 313–318. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Dolinšek Divčič, Marija: *Slovenci v Bosni in Hercegovini*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, str. 301–306. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Drnovšek, Marjan: *Prekmurski sezonski delavci*. V: *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, str. 247. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Drnovšek, Marjan: *Rafaelova družba v Ljubljani*. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, str. 80. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Drnovšek, Marjan: *Odnos slovenske cerkve do izseljevanja*. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, str. 140. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Drnovšek, Marjan: *Zakaj so Slovenci odhajali v svet*. *Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941*, str. 64. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Drnovšek, Marjan: *Slovenska izseljenska matica*. *Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995*, str. 184. Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Drnovšek, Marjan: *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Drnovšek, Marjan in Aleksej Kalc: *Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 91–117. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Jovanović, Amalija: *Slovenci v Makedoniji*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, str. 319–330. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Josipovič, Damir: *Slovenci na Balkanu skozi moderne popise prebivalstva 1880-2012*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 67–89. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Josipovič, Damir: *Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945*. V: Janja Žitnik Serafin (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*, str. 119–135. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- Koblar, Stanislav: *Četrta stran trikotnika: Slovenci v Bosni in Hercegovini: 1878-2000*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008.
- Kržišnik-Bukić, Vera: *O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921-1991*. V: *Razprave in gradivo*, 1992, št. 26–27, str. 172–199.
- Kržišnik-Bukić, Vera: *Slovenci v Beogradu*. V: Angelos Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*, str. 546. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004.
- Kuhar, Alojzij: *Naše izseljensko vprašanje. Spominski zbornik Slovenije: Ob dvanajstletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Založba Jubilej, 1939.
- Repe, Božo: *Rdeča Slovenija: tokovi in obraz iz časa socializma*. Ljubljana: Sophia, 2003.
- Rupel, Dimitrij: *Slovenija na svetovnem prizorišču*. Ljubljana: Slovenska matica, 2011.
- Šonc, Darko: *Slovenci na Hrvaškem*. V: Milica Trebše Štolfa (ur.), *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, str. 307–312. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Žitnik Serafin, Janja: *Organiziranost, delovanje in prihodnji izzivi slovenskih društev v drugih delih nekdanje Jugoslavije*. *Dve domovini*, 2013, št. 37, str. 41–52.